

KATMAN

Journal of Archaeological Science

e-ISSN: 3108-6373

KATMAN

Arkeoloji Dergisi
Cilt 2 • Sayı 2
Aralık 2026

Journal of Archaeological Science
Volume 2 • Issue 2
December 2026

AUPRESS

Published by AUPress
Anadolu University Press

ROR ID:
<https://ror.org/05nz37n09>

KATMAN

Arkeoloji Dergisi

Cilt 2 / Sayı 2

2026

Journal of Archaeological Science

Volume 2 / Issue 2

2026

e-ISSN: 3108-6373

Published by AUPress
Anadolu University Press

ROR ID:
<https://ror.org/05nz37n09>

KATMAN

KATMAN: Arkeoloji Dergisi, uluslararası, hakemli ve açık erişimli bir bilimsel yayındır. Adını arkeolojik tabaka kavramından alan KATMAN, her sayısında kültür varlıklarının öğrenilmesi, öğretilmesi ve tanıtılmasına disiplinlerarası bir perspektifle anlamlı katkılar sunmayı amaçlar.

Dergi; Prehistorya, Protohistorya, Yunan ve Roma Dönemleri, Geç Antik Çağ, Epigrafi, Antropoloji, Kültürel Miras Çalışmaları, Arkeolojik Metin Çevirileri ve üretken yapay zekâ destekli kültür varlıklarının belgelenmesi gibi alanlarda özgün akademik çalışmalara yer verir. KATMAN’da araştırma makaleleri, derleme çalışmaları, kitap kritikleri, kazı raporları ve içeriğe dayalı tematik özel sayılar yayımlanır.

Yılda bir kez, Aralık ayı sonunda yayımlanan dergi, çift kör hakemlik (double-blind peer review) süreci ile akademik etik ve uluslararası yayın standartlarına tam uyum göstermektedir. Hakemlik ve editöryal değerlendirme süreçleri DergiPark yayın yönetim sistemi üzerinden yürütülmektedir. Gönderilen tüm makaleler; özgünlük, bilimsel katkı, yöntemsel doğruluk ve etik uygunluk açısından değerlendirilmektedir.

KATMAN, açık erişim politikası kapsamında yayımlanan tüm içeriklere ücretsiz erişim sağlar; yazarlardan herhangi bir başvuru veya makale işlem ücreti talep etmez.

Araştırmaların yeniden üretilebilirliğini teşvik etmek amacıyla, veri odaklı makalelerde kullanılan veri setlerinin açık erişimli platformlarda (tercihen Zenodo) DOI alınarak paylaşılması desteklenmektedir. Makaleler Zenodo’da arşivlenmekte ve OpenAIRE aracılığıyla keşfedilebilir hâle getirilmektedir. Kabul edilen çalışmalarda, ilgili veri setlerine ait Zenodo DOI bilgileri makaleye entegre edilmektedir.

Akademik dürüstlüğü sağlamak amacıyla, dergiye gönderilen tüm makaleler intihal taramasından geçirilmekte; yayın etiği ihlalleri titizlikle incelenmektedir. Yayımlanan makalelerin bilimsel ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.

Derginin kısaltma adı Türkçe ve İngilizce olarak KATMAN şeklinde kullanılır.

Daha fazla bilgi için derginin resmî web sayfası ziyaret edilebilir.

katman.anadolu.edu.tr

KATMAN: Journal of Archaeological Science is an international, peer-reviewed, open-access scholarly journal. Inspired by the concept of archaeological stratigraphy, KATMAN aims to contribute meaningfully to the study, teaching, and dissemination of cultural heritage through an interdisciplinary academic perspective.

The journal publishes original research in the fields of Prehistory, Protohistory, Greek and Roman Periods, Late Antiquity, Epigraphy, Anthropology, Cultural Heritage Studies, Archaeological Text Translations, and the documentation of cultural heritage using generative artificial intelligence technologies. KATMAN features research articles, review papers, book reviews, excavation reports, and content-based thematic special issues.

Published annually at December, KATMAN adheres strictly to academic ethics and international publishing standards through a double-blind peer review process. The peer review and editorial evaluation processes are conducted through the DergiPark journal management system. All submitted manuscripts are evaluated in terms of originality, scholarly contribution, methodological rigor, and ethical compliance.

In accordance with its open-access policy, KATMAN provides free and unrestricted access to all published content and does not charge authors any submission or article processing fees.

To promote research transparency and reproducibility, KATMAN encourages authors of data-driven studies to share associated datasets on open-access platforms (Zenodo) with assigned DOIs. All articles are archived in Zenodo and made discoverable through the OpenAIRE infrastructure. When applicable, Zenodo DOI references for related datasets are integrated into the published articles.

To ensure academic integrity, all submissions are subject to plagiarism screening, and any allegations of scientific misconduct are carefully examined. The authors bear full responsibility for the content of their published work.

The official abbreviation of the journal in both Turkish and English is KATMAN.

For further information, please visit the journal’s official website.

katman.anadolu.edu.tr/en

KATMAN Arkeoloji Dergisinde yayımlanan tüm makaleler, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı kapsamında lisanslanmıştır.

All articles published in KATMAN Journal of Archaeological Science are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

e-ISSN: 3108-6373

Yayın Sahibi
Owner

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL
Anadolu Üniversitesi Rektörü, Eskişehir, Türkiye
Rector of Anadolu University, Eskişehir, Türkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Responsible Manager

Doç. Dr. Adem YURTSEVER
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik
Arkeoloji Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye
Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Archaeology,
Division of Classical Archaeology, Eskişehir, Türkiye

Yazışma Adresi
Correspondence

KATMAN Arkeoloji Dergisi
KATMAN Journal of Archaeological Science
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik
Arkeoloji Anabilim Dalı, Yunus Emre Kampüsü, Tepebaşı / Eskişehir /
Türkiye

Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Archaeology,
Division of Classical Archaeology, Yunus Emre Campus, Tepebaşı,
Eskişehir, Türkiye.

Tel: +90 (222) 335 05 80 / 4077

E-posta / E-mail: katmandergisi@gmail.com

Web: katman.anadolu.edu.tr & dergipark.org.tr/tr/pub/katman
katman.anadolu.edu.tr/en & dergipark.org.tr/en/pub/katman

Yayımcı
Publisher

Anadolu Üniversitesi
Anadolu University Press
Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Kampüsü, Tepebaşı / Eskişehir / Türkiye
Anadolu University, Yunus Emre Campus, Tepebaşı, Eskişehir/
Türkiye.

Tel: +90 (222) 335 05 80 / 2588

E-posta / E-mail: aupress@anadolu.edu.tr

Web: aupress.anadolu.edu.tr & aupress.anadolu.edu.tr/en

ROR ID: <https://ror.org/05nz37n09>

Yayın Türü
Publication Type

Sürekli Yayın Modeli.
Continuous publication model.

Publication Ethics and Editorial Policies: KATMAN adheres to international standards of publication ethics and follows the guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE) throughout all editorial and peer review processes. For detailed information on publication ethics, editorial responsibilities, and policies regarding plagiarism, data integrity, and ethical misconduct, please visit the journal's official website.

Yayın Etiği ve Editöryal Politikalar: KATMAN, tüm editöryal ve hakemlik süreçlerinde uluslararası yayın etiği standartlarına bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE) yönergelerini esas alır. Yayın etiği, editöryal sorumluluklar, intihal, veri bütünlüğü ve etik ihlallerine ilişkin politikalar hakkında ayrıntılı bilgiye derginin resmi web sitesi üzerinden ulaşılabilir.

Editorial Management

Editöryal Yönetim

Baş Editör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Adem YURTSEVER
Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Anadolu University, Eskişehir, Türkiye
katmandergisi@gmail.com

Alan Editörleri /Section Editor

Prof. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK
Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Anadolu University, Eskişehir, Türkiye
bilgebasturk@gmail.com

Prof. Dr. Mantha ZARMAKOUPI
University of Pennsylvania
mantha@sas.upenn.edu

Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI
Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Anadolu University, Eskişehir, Türkiye
hsalanyali@anadolu.edu.tr

Prof. Dr. Tommaso ISMAELLI
Italian National Research Council –
ISPC Institute for Heritage Science, Florence, Italy
tommaso.ismaelli@cnr.it

Prof. Dr. Hédi DRIDI
Institut d'Archéologie et des Sciences de l'Antiquité, Université de
Neuchâtel
hedi.dridi@unine.ch

Prof. Dr. R. Eser KORTANOĞLU
Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Anadolu University, Eskişehir, Türkiye
eserkortanoglu@gmail.com

Dr. Sara BOZZA
Consiglio Nazionale delle Ricerche – Istituto di Scienze del Patrimonio
Culturale
sarabozza1986@gmail.com

Editorial Board

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali Umut TÜRKCAN	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Prof. Dr. A. Tolga TEK	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Prof. Dr. Banu ZDLEK	Hatay Mustafa Keman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Feriřtah SOYKAL ALANYALI	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Prof. Dr. Gökhan COřKUN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye
Prof. Dr. Rařřan TAMS POLAT	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Prof. Dr. Ilia PALAGUTA	Saint Petersburg State Academy of Art and Design named after A. L. Stieglitz, Saint Petersburg, Russia
Prof. Dr. Yusuf POLAT	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Doç. Dr. Serap AKCA	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Doç. Dr. Ferda BARUT KEMRTLEK	M.E.B, Türkiye
Doç. Dr. Suna řAřAPTAY	Muęla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Muęla, Türkiye
Doç. Dr. B. S. Alptekin ORANSAY	Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin UZUNOęLU	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiřaę Dilleri ve Kültürleri, Latin Dili ve Edebiyatı, Antalya, Türkiye
Doç. Dr. Kimiyoshi MATSUMURA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye
Dr. Ute LOHNER-URBAN	University of Graz, Institute of Archaeology, Graz, Austria
Dr. Paolo MARANZANA	Boęaziçi University, Department of History, Istanbul, Türkiye
Dr. Cristina MONDIN	University of Padua, Department of Cultural Heritage, Padua, Italy
Dr. Rostyslav ORESHKO	Institut des Langues Rares, Paris, France
Dr. Annamria–Izabella PZSINT	Babeř–Bolyai University, Faculty of History and Philosophy, Cluj-Napoca, Romania

Dil Editörleri/ Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Sonnur AKTAY

Anadolu Üniversitesi, Yabancıdiller Yüksek Okulu,
Eskişehir, Türkiye

Öğr. Gör. Numan AYDIN

Anadolu Üniversitesi, Yabancıdiller Yüksek Okulu,
Eskişehir, Türkiye

Öğr. Gör. Yasemin AÇIKGÖZ

Anadolu Üniversitesi, Yabancıdiller Yüksek Okulu,
Eskişehir, Türkiye

Yayın Sekreterliği / Editorial Secretariat

Dr. Öğr. Üyesi Volkan ÖZTEKİN

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Arş. Gör. Sevim KURTULDU

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Tasarım Editörü / Design Editor

Sare YURTSEVER

Altıntaş/Soa Mezar Stelleri Üzerindeki Aslan Betimlerinde Frig Etkisi Phrygian Influence on the Lion Iconography of the Altıntaş/Soa Funerary Stelae

İbrahim ARCAGÖK¹

¹ Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Uzmanı, Bursa Müze Müdürlüğü, Bursa/Türkiye.

Özet: Bu çalışma, Kütahya ili Altıntaş bölgesinde ele geçmiş ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen beş adet mezar steli üzerinde yer alan aslan kabartmalarını incelemekte; söz konusu betimleri, Dağlık Frigya Bölgesi'nde bulunan Frig kaya anıtları üzerindeki Kybele aslanları ile tipolojik ve ikonografik açıdan karşılaştırmaktadır. Bu kapsamda özellikle Aslankaya, Aslantaş ve Yılantaş olarak adlandırılan Frig kaya anıtları değerlendirilmiş ve bu anıtlar üzerindeki aslan tasvirleri ile Altıntaş mezar stellerinde yer alan örnekler arasındaki benzerlikler analiz edilmiştir. Günümüzde Kütahya ili Altıntaş ilçesi sınırları içerisinde yer alan ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde kurulduğu düşünülen Soa antik kentinin mermer atölyelerinde üretilen mezar stelleri, bölgesel taş işçiliğinin önemli örneklerini oluşturmaktadır. Bu stellerin alınlıklarında kemerli nişler içerisinde betimlenen aslan figürleri, Dağlık Frigya Bölgesi'ndeki Frig kaya anıtlarında ana tanrıça Kybele'nin her iki yanında yer alan aslanlarla belirgin tipolojik ve ikonografik paralellikler göstermektedir. Her iki grup eser arasında önemli bir kronolojik farklılık bulunmasına rağmen, Altıntaş atölyelerinde faaliyet gösteren taş ustalarının bölgedeki Frig kaya anıtlarından etkilenmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, Frig kökenli söz konusu ikonografik şemanın Roma İmparatorluk Dönemi'nde yerel üslup anlayışı içerisinde yeniden yorumlanarak mezar stellerine aktarıldığı değerlendirilmektedir. Bu durum, aslanlı Kybele ikonografisinin bölgesel kültürel bellekte uzun süre varlığını koruduğunu ve etkisini Roma İmparatorluk Dönemi'nde de sürdürdüğünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Makale kapsamında ayrıca, mezar bağlamında ve bazı kent sikkeleri üzerinde koruyucu anlam taşıyan aslan figürlerine ilişkin literatür değerlendirilmiş; böylece hem bölgesel ikonografik süreklilik hem de aslan sembolizminin kullanım alanları üzerine yürütülen önceki çalışmalara katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altıntaş / Soa • Frig Kaya Anıtları • İkonografi • Mezar Steli • Aslan.

“ Arcagök, İ. (2026). Altıntaş/Soa Mezar Stelleri Üzerindeki Aslan Betimlemelerinde Frig Etkisi. *KATMAN* 2(2), 1–20.

© This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

© 2026, ARCAGÖK, İ.

✉ ibrahimarcagok@hotmail.com

İD <https://orcid.org/0000-0001-8064-7979>

GİRİŞ

Frig kaya anıtlarında Kybele ile birlikte betimlenen aslanlar tanrıçanın sağında ve solunda ayakta verilmişlerdir. Aslanlar ön ayaklarını havaya kaldırmış şekilde tanrıçanın yaklaşık omuz hizasından ona dokunmaktadır. Profilden verilmiş olan bu aslanların başları da tanrıçaya dönüktür. Yunan dünyası Frig'lerden aldığı ana tanrıçanın atribütlerinden yalnızca aslanı kullanmıştır¹. Aslan Frigya'da tanrıçanın gücünü ve egemenliğini simgelemektedir². Antik Yunan'da ve Roma İmparatorluğu'nda Kybele ile betimlenmiş aslanlar ise genelde bir taht üzerinde oturmuş tanrıçanın sağında ve solunda yüzleri seyirciye bakacak şekilde bazen ise başları tanrıçaya dönük şekilde gösterilmişlerdir³. Boyları genellikle alçak verilmiş ve tanrıçanın yaklaşık etek hizasındadır. Bu dönemde Kybele'nin farklı varyasyonları da bulunur. Bir elinde tef tutan, tahtında oturmuş ve yanında uzanan aslan ile birlikte gösterilen Kybele'lerin yanı sıra⁴, tahtında oturmuş bir eli doğal kolumda ve bir kolunu da yanındaki aslana dayamış üzgün şekilde betimlenmiş Kybele türü de mevcuttur⁵. Kybele'nin sağ elinin tahtın yanında bulunan aslanlardan sağdakinin başı üzerine dokunur vaziyette ve taht üzerinde sol tarafta yer alan aslana dirseğini dayamış ve sol elini kendi başına koyduğu betimleri de mevcuttur⁶. Roma İmparatorluğu'nda Kybele ile birlikte betimlenen aslanlar tanrıçanın Anadolu kökenli olduğuna vurgu yapmaktadır⁷.

Aslanın Koruyucu Anlamına İlişkin Görüşler

J. C. Cooper tarafından 1978'de yayımlanmış *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbol* isimli ansiklopedide çift işlenmiş aslanların kapıların, geçitlerin ve hazinelerin koruyucusu anlamı taşıdığı aktarılmıştır⁸, aslan ve boğanın birlikte işlendiği sahnelerin ise ölümün simgesi olduğu ifade edilmektedir⁹. E. Pfuhl ve H. Möbius tarafından 1979'da yayımlanmış *Die Ostgriechischen Grabreliefs* isimli korpus Frigya Bölgesi mezar stelleri üzerindeki aslanların anlamını da ele alınır. Buna göre aslan, yaşam ve ölüm üzerindeki büyük efendinin hayvanıdır. Aslandan daha güçlü mezar bekçisi imgesi düşünülmemeyeceğinden koruyuculuk anlamı aksi ispat edilemeyecek bir gerçektir¹⁰. F. Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in Phrygischen und der Griechischen Kunst* isimli 1983'te yayımlanan çalışmasında Frig kaya anıtlarını ele alırken üzerindeki aslan kabartmalarıyla ilgili de bilgiler verir. Naumann'a göre bu anıtlar, Kybele'nin kaya tapınaklarıdır¹¹. Tanrıçaya tutunuyormuş gibi bir pozisyonda verilen aslanlar onu koruduklarının mesajını veriyordu. Öte yandan aslanlar gücü de temsil ettiğinden tanrıçanın gücünü arttırmaktadırlar¹². Kybele'nin antik Yunan medeniyetinde hayvanların efendisi olarak tanımlandığını; Friglerde ise hayvanlar üzerindeki gücünü değil de hayvanlarla birlikte olan gücünü, doğayla bir olduğu şeklindeki görüşünü ortaya koymaktadır¹³. Naumann, aslanların aynı zamanda cenaze kültürünün de bir parçası olduğunu ve ölümün gücünü de gösterdiğini belirtir ve Friglerden daha sonra Roma İmparatorluğu ve Geç Antik Dönemde de mezar alınlıklarında kullanıldığını dikkati çeker. Kybele'ye dağda yatan ölümlerin mezarında koruyucu tanrı olarak da tapınılmış olabileceğini aktarır¹⁴.

1 Roller 2004, 146.

2 Roller 2004, 152.

3 Roller 2004, 140.

4 Roller 2004, 296.

5 Çetinkaya 2022, 357–63, Res. 1–12.

6 Çibuk 2017, 171.

7 Çibuk 2017, 181.

8 Cooper 1978, 98.

9 Cooper 1978, 99.

10 Pfuhl & Möbius 1979, 526.

11 Naumann 1983, 41.

12 Naumann 1983, 44.

13 Naumann 1983, 50.

14 Naumann 1983, 51.

M. Waelkens'in, *Die kleinasiatischen Türsteine, typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür* isimli çalışması mezar stelleri üzerindeki aslan kabartmalarıyla ilgili bilgiler verilir. Waelkens, aslanın tek başına işlendiğinde mezarın koruyucusu anlamına geldiğini, aslan ve boğanın birlikte işlendiği sahnelerin ise ölümün acımasız gücünün sembolü olduğunu belirtmektedir¹⁵. Bununla birlikte, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* monografi serisinin 1988 yılında yayımlanmış Aezanitis Bölgesinin yazıtlı taş eserlerinin anlatıldığı dokuzuncu cildinde, aslanın mezarın korunmasını veya ölümün gücünü sembolize ettiği ifade edilir¹⁶.

T. Wujewski ise *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times* isimli kitabında aslanın anlamına ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Wujewski, aslan figürlerinin eski zamanlardan beri mezarların koruyucuları anlamında kullanıldığını belirterek aslanın koruyucu anlamını lahitlerin kapakları üzerindeki üç boyutlu aslan heykellerinin varlığıyla da örneklendirir. Bu aynı zamanda cesaretin simgesi de olmalıdır¹⁷. Avını yakalamış şekilde betimlenen aslanların, insanı beklenmedik şekilde yakalayan ani ölümü sembolize ettiği üzerinde durmuştur¹⁸. Öte yandan Kybele'nin kutsal hayvanı olan aslanların, tanrıçaya tapınan kişilerin mezarlarına konulan semboller olabileceği de vurgulanmıştır¹⁹.

T. Lochman, *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien* isimli kitabında aslan betimlemelerini ele alır. Lochman, aslan-boğa grubunun Greko-Romen Kültürü'nün tüm dönemlerinde görüldüğünü ve bunun doğu kökenli eski bir motif olduğunu belirtir. Boğanın aslan tarafından parçalanması sahnesini, kişinin ölüm tarafından kapışılması olarak yorumlar. Frigya Bölgesi'nde aslanın mezar bekçisi rolü üstlendiğini aktarır²⁰. Lochman, Frigya Bölgesi'ndeki mezar stelleri üzerindeki aslanların üçüncü bir işlevinden daha söz eder. Aslan, Frigya tanrılarının annesi kabul edilen Kybele'nin kutsal hayvanıdır. Erken dönemlere ait etkileyici örneklerin Aslankaya antik kaya tapınakları ile Aslantaş kaya mezarındaki tasvirler olduğuna dikkati çeker²¹. Lochman'a göre Frigya Bölgesi'ndeki mezar stellerindeki aslanlar özel bir anlam daha taşımaktaydı. Aslanlar ölen kişinin bedenini temsil ettiğinden eskatolojik (son, nihai kader, dünyanın sonu) bir işlevi daha vardır. Frigya Bölgesi'nde aslanlar ana tanrıçanın kutsal hayvanları olduğu için ölen kişi aslan olarak gösterilir ve ilahi bir alana yükseltilir²². Mezar kavramı antik Frigler için bir tür cenaze tapınağı niteliğindeydi. İnsanların ölümleriyle Kybele'ye döneceği inancı vardı²³. Lochman, 1973 yılında Kütahya ilinin, Altıntaş ilçesine bağlı Çakırsaz Köyünde ölen kişilerin bedenlerinin aslan şeklinde gösterilerek Kybele'nin etrafındaki kutsal alana girdiği teze destek olacak biçimde Th. Drew-Bear tarafından keşfedilmiş bir steli ele alır. Stelin üçgen alınlığındaki uzun saçlı bir kadının Kybele olduğunu, bunun yanındaki cinsiyetleri vurgulanmış erkek ve dişi birer aslan çiftinin ölmüş bir çifti temsil ettiğini belirtir. Bu temanın erken temsiliinin ise Aslankaya Kutsal Alanının cephe nişi olduğunu belirtir. Lochman bu stelin antik Frig anıtlarıyla bağlantılı olduğunu düşünmektedir²⁴.

Konuyla ilgili son zamanlarda R. E. Kortanoğlu tarafından da bazı çalışmalar yapılmıştır. Kortanoğlu, bir yayınında E. Haspels'in görüşüne yer verir. Haspels'in Beyköy yakınında bulunan bir kayalıkta yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir mezarın alınlığında yer alan antitetik aslanların, bir Frig kaya anıtı olan Aslantaş'ta bulunan aslanlardan etkilenilerek yapıldığı görüşünü aktarır²⁵. Yine Ayazini'nde yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen başka mezarlarda yer alan antitetik aslanların da Kybele aslanlarının ikonografik şemasını tekrar ettiğini belirtir. Ayrıca Kortanoğlu, W. H. Ramsay'ın da aslanların Frig sanatının etkisiyle düzenlendiği görüşünde olduğunu

15 Waelkens 1986, 47–48.

16 MAMA IX 1988, xlix.

17 Wujewski 1991, 47.

18 Wujewski 1991, 48.

19 Wujewski 1991, 48.

20 Lochman 2003, 210.

21 Lochman 2003, 210.

22 Lochman 2003, 210.

23 Lochman 2003, 210.

24 Lochman 2003, 211. Stelin görseli için bkz. Lochman 2003, Taf. 4, Abb. 14, Nr. II 18.

25 Kortanoğlu 2012, 299.

belirtir²⁶. Yine Kümbet'te yer alan Solon'un Mezarı'nda bulunan karşılıklı aslanlar da diğer kaya mezarlarında olduğu gibi ana tanrıça Kybele ve aslanların ikonografisini yansıtmaktadır²⁷. Kortanoğlu ayrıca Frigya Bölgesi'ndeki genellikle MS 2-3. yüzyıllara tarihlenen kapı tipi mezar stellerinin de Frig kaya anıtlarının taklidi şeklinde yapıldığını belirtir. Kapı tipi mezar stelleri üzerinde yer alan aslanların da Kybele aslanları ikonografik sahnesi şeklinde işlenmesi nedeniyle bu sahnenin Frigya Bölgesi'ndeki önemine vurgu yaptığını belirtmektedir²⁸.

Kortanoğlu, bir çalışmada ise Aslantaş ve Aslankaya gibi Frig Dönemi anıtsal eserlerinde mevcut antitetik Kybele aslanları ikonografik sahnesinin, 800 yıl sonra bile Roma İmparatorluk Dönemi anıtsal oda mezarların cephelelerinde de kullanılmasını, tanrıçanın etkisinin kesin bir kanıtı veya tanrıçanın sürekli etkisi şeklinde yorumlamaktadır²⁹. Kortanoğlu ayrıca bölgedeki Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen oda mezarlarda görülen aslan figürlerinin hareket ve pozisyonlarının da Frig kaya anıtlarındaki ile benzer olduğunu ve bu nedenle bunlarda Magna Mater Kültü'ne gönderme yapıldığı görüşünü ortaya koymaktadır³⁰. MS 2-3. yüzyıllara tarihlenen kapı tipi mezar stellerinin alınlıklarında yer alan aslan kabartmalarının da koruyuculuk anlamının yanı sıra Magna Mater geleneğini ve ayrıca gücünü Magna Mater'den alan bir kutsallığı sembolize etmiş olabileceğini aktarır³¹. Kortanoğlu'na göre Roma İmparatorluk Dönemi mezarlarında görülen bu ikonografi, Magna Mater'in 600-800 yıl sonra kendi topraklarında yeniden cisimleşmiş halidir³². Aslan betimleri Roma dünyasında mezar sanatı içerisinde şüphesiz güç, koruyuculuk, ölüm ve *apotropaik* işlevlerle ilişkilendirilen yaygın bir motiftir. Ancak Soa yerleşiminin coğrafi olarak Dağlık Frigya Bölgesi'ne yakın oluşu, buradaki atölyelerde üretilen mezar stellerini diğerlerinden ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Frig kaya anıtlarının bu bölgeye yerleşen yerel halk üzerinde etkilerinin olduğu ve Soa Bölgesinde mezar steli üreten taş ustalarının da bu anıtlardan ilham aldıkları ve bunun sonucu olarak kültürel bir devamlılığın sağlandığı gözlemlenmektedir³³.

Makalenin bu bölümünde söz konusu bilim insanları da Frig kaya anıtlarında işlenmiş aslanlar ile aynı bölgedeki Roma İmparatorluk Dönemi kaya mezarlarında ve mezar stellerinde bulunan aslanlar arasında ilişki kurmuş, aslanların tanrıça Kybele'nin bir hayvanı olduğu ve mezar bekçisi rolünde kullanıldığı yönünde hemfikir olmuşlardır. Tüm bu değerlendirmeler, Frig kaya anıtlarında Kybele ile ilişkili olarak ortaya çıkan aslan ikonografisinin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde mezar sanatı bağlamında hem koruyucu hem de süreklilik anlamlarını koruyarak yeniden üretildiğini ve bu ikonografinin bölgesel kültürün güçlü bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Aslanların Anadolu'da Sikkelerde ve Mezar Bağlamında Kullanımı

Antik Yunan mitolojisinde tanrı Herakles'in (antik Roma'da Herkules) 12 işinden biri Nemea Aslanı'nı öldürmektir³⁴. Argolis Bölgesinde yaşayan ve etrafa dehşet saçan bu azılı aslan Herakles tarafından öldürülmüştür. Bu sahne Antik Yunan sanatında sevilerek kullanılan sahnelerden bir tanesidir. Perge doğu nekropolünde bir kazı sırasında bulunmuş olan ve günümüzde Antalya Müzesi'nde sergilenen Herakles Lahdi'nin üzerinde Herakles'in 12 işi kabartma olarak verilmiş ve bunlar arasında yer alan Nemea Aslanı ile olan mücadelesi de betimlenmiştir³⁵. Yine bu lahite benzer bir şekilde Konya ve Kayseri Müzelerinde bulunan, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen lahitlerin üzerinde

26 Kortanoğlu 2012, 299.

27 Kortanoğlu 2012, 302-303.

28 Kortanoğlu 2012, 303.

29 Kortanoğlu 2016, 264.

30 Kortanoğlu 2019, 732.

31 Kortanoğlu 2019, 732-734.

32 Kortanoğlu 2019, 734.

33 Frig kaya anıtlarının, Altıntaş mezar stellerindeki stilin oluşumuna yaptığı katkı hakkındaki görüşler için bkz. Gibson 1978a, 2; Gibson 1978b, 1, 44; Arcagök 2025, 19-22.

34 Erhat 1996, 132; Cömert 2006, 106-107.

35 Özoral 1977, 145-46, Res. 2.

de Herakles'in 12 işi kabartma şekilde betimlenmiştir³⁶. Günümüzde Karadeniz Ereğli'sinde bulunan Herakleia Pontika antik kentinde basılmış Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde de Herakles-Nemea Aslanı mücadelesi resmedilmiştir³⁷. Batı Anadolu Bölgesinde hüküm sürmüş olan Lydia Uygarlığına ait MÖ 7. ve 6. yüzyıla tarihlenen sikkeler üzerinde de aslan betimi görülür³⁸. Bu sikkelerde ön yüzde aslan protomu kraliyet sembolü olarak kullanılmıştır³⁹. Bazı sikkelerin ön yüzünde de karşılıklı aslan ve boğa başı bulunmaktadır. Bu aslanlar ağızları açık ve dişleri görünür biçimde verilmişlerdir. Dolayısıyla aslanın boğayı avlayacak biçimde gösterildiği aşikârdır. Aslan ayrıca Lidya kraliyet ailesine ait kült eşyalarda da kullanılmıştır⁴⁰. Öte yandan Anadolu'da bulunan bazı antik kentlerin sikkelerinde de propaganda ve kentin gücünü göstermek amacıyla kullanılan aslan betimlerini de görmek mümkündür⁴¹. Kyzikos⁴², Miletos⁴³, Plakia⁴⁴, Hekatomnos⁴⁵, Antandros⁴⁶ ve Lysimacheia⁴⁷ bu kentlerden bazılarıdır. Datça'da bulunmuş ve günümüzde British Museum'da sergilenen, orijinalinde bir mezar anıtının üzerinde duran ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Knidos Aslanı da Anadolu'da bilinen en meşhur aslan heykellerinden birisidir⁴⁸.

Aslanlar lahit mezarlarda da kullanılmışlardır. Özellikle Isauria bölgesinde aslan betimli lahit veya ostotheke kapaklarının üzerine heykel biçiminde yapılmışlardır⁴⁹. Kapakların üzerinde 3 boyutlu olarak yer alan aslanlar, oturur biçimde betimlenerek mezar sahibini koruması amacıyla yontulmuşlardır. Bölgede bulunan Zengibar Kalesi (Konya / Bozkır) batı nekropol alanında kaya mezarlarının üst kısmında da kabartma aslan betimi bulunmaktadır⁵⁰. Dağlık Frigya Bölgesi'nde Friglerin ardından kaya oyma geleneği Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde de devam etmiş ancak bu dönemlerde kayalar daha çok mezar işleviyle yontulmuştur⁵¹. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde kayaya oyularak yapılmış çok sayıda mezar bulunmaktadır. Kümbet'teki Solon'un mezarında⁵², Kilise Mevkii'nde⁵³, Ayazın'de⁵⁴, ve Beyköy'deki nekropollerde⁵⁵ yer alan kaya oyma mezarların alınlık kısmında karşılıklı aslanlar yer almaktadır. Friglerin üzerinden yaklaşık 800 yıl geçtikten sonra aynı bölgede Frig mezar anıtlarına benzer şekilde aslan figürlerinin betimlenmiş olması, ana tanrıçanın devam eden etkisini göstermesi bakımından ilgi çekicidir⁵⁶.

Üzerinde Aslan Bulunan Frig Kaya Anıtları

Aslankaya Anıtı Afyon ilinin İhsaniye ilçesine bağlı Döğler Beldesi sınırları içerisinde yer alan⁵⁷ Kybele'ye adanmış bir kült anıttır⁵⁸. Anıtın merkezine açılmış nişin içerisinde antitetik iki aslan kabartması bulunmaktadır. Aslanlar

36 Demirtaş & Pınarcık 2016, 69.

37 Demirtaş & Pınarcık 2016, 70–71, Res. 29–37.

38 Sear 1979, 319, No. 3397, 3398, 3401, 3403, 3406, 3411.

39 Roller 2004, 138.

40 Roller 2004, 138.

41 Tan 2023, 65–69.

42 Sear 1979, 359, No. 3846, 3849, 3854.

43 Sear 1979, 411–13, No. 4500, 4502, 4503, 4504, 4510, 451, 4515, 4520.

44 Sear 1979, 370, No. 3983, 3984.

45 Sear 1979, 450, No. 4950–4952.

46 Sear 1979, 375, No. 4039–4040.

47 Sear 1978, 162, No. 1619, 1622–1623.

48 Jenkins 2006, 228–31, Fig. 222–27.

49 Buckler *et al.* 1924, 31–33, No. 10–15, Pl. III–IV; Doğanay 2009, 41–47, Levha 1, Resim 1–4.

50 Doğanay 2009, 436–43, Lev. 22–29.

51 Kortanoğlu 2007, 417.

52 Kortanoğlu 2007, 417–18, Res. 1–6.

53 Kortanoğlu 2007, 419, Res. 7–8.

54 Kortanoğlu 2007, 419–21, Res. 9–21.

55 Kortanoğlu 2007, 421–22, Res. 22–24.

56 Kortanoğlu 2025, 9.

57 Perrot & Chipiez 1892, 149, Fig. 108; Çapar 1978b, 193; Naumann 1983, 43–45; Tüfekçi Sivas 1997, 77–83, Levha 58–69; Roller 2004, 100–101, Res. 19–21; Polat 2008, 426, Fig. 7; Oral 2014, 104, Levha 5; Tokmak 2017, 13–14, Resim 5.

58 Naumann 1983, 50.

tanrıçanın iki yanında bulunmaktadır. Başları tanrıçanın başıyla aynı hizada yer almaktadır. Aslanlar arka ayakları üzerine yükselmiş, ön ayaklarıyla da tanrıçanın başının üzerine dokunacak biçimde dikey pozisyonda gösterilmişlerdir. Aslanların yüzü ise birbirine dönüktür.

Aslantaş ve Yılantaş Anıtları da Afyon ilinin İhsaniye ilçesi sınırları içerisinde yer alan diğer Frig kaya anıtlarındandır⁵⁹. Aslantaş Mezar Anıtı üzerinde de antitetik aslanları görebilmek mümkündür. Bu anıttaki aslanlar, Aslankaya Anıtı üzerinde bulunan aslanlara benzer şekilde işlenmiştir. Anıtın ortasına küçükçe bir niş açılmıştır. Her iki aslan da arka ayakları üzerinde yükselmiş, ön ayaklarıyla mezarın girişi durumunda olan bu nişin üst köşelerine basmaktadır. Yüzleri birbirine dönük olan aslanlar ağzı açık şekilde verilmiştir. Bu anıtın Kybele'nin kült anıtlarından biri olabileceği öne sürülmüşse de⁶⁰ anıtın kült anıtlarından farklı üretildiği ve mezar anıtı özellikleri taşıması nedeniyle bu görüş kabul görmemiş ve bunun bir mezar anıtı olabileceği yönünde görüş birliği oluşmuştur⁶¹. Frigler tarafından kült anıtlarının yanı sıra bu anıtlara benzer biçimde yapılmış olan mezar odalarının varlığı, Frigya içerisinde bu bölgede ana tanrıça kültünün mezarlıklarla da ilişkili olduğunu düşündürmektedir⁶². Yılantaş Anıtı ise günümüzde yıkılmış ve devrilmiş durumdadır. Kaya blokları şeklinde görülmektedir. Aslantaş Anıtı gibi bu anıt da mezar anıtı olarak inşa edilmiştir. Bu anıtın yıkılmış bir parçası üzerinde ağzı açık sola dönük aslan başı bulunmaktadır. Bu blokların bir tanesi üzerinde birbirine değen iki aslan pençesinin izleri görülmektedir. Aslankaya, Aslantaş ve Yılantaş anıtlarında görülen antitetik aslan betimleri, Frigya'da ana tanrıça Kybele kültünün yalnızca kutsal alanlarla sınırlı kalmadığını; mezar mimarisıyla da bütünleşerek tanrıçanın koruyucu ve ölüm sonrasıyla ilişkili anıtsal bir ikonografi aracılığıyla somutlaştırıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Üzerinde Aslan Bulunan Altıntaş Mezar Stelleri

Frigya Bölgesi sınırları içerisinde antik dönemde Soa isimli bir yerleşimin varlığı belgelenmiş ve bu yerleşim günümüzde Kütahya ilinin Altıntaş ilçesine bağlı olan ve ilçe ile aynı isme sahip Altıntaş Köyü'ne lokalize edilmiştir⁶³. Kayıtlara göre Soa antik kenti önceleri *kome* (köy) statüsünde iken MS 3. yüzyılda veya 3. yüzyılın başları dolaylarında şehir haline gelmiştir⁶⁴. Araştırmalara göre bu kentin civarında, günümüz ismiyle Altıntaş ve Çakırsaz Köyleri civarında kaliteli mermer yatakları bulunmakta ve buradaki ocaklarda yerel stilde mezar stelleri üretilmiştir⁶⁵. Son yıllarda yayımlanan bir doktora tezinde Altıntaş atölyelerinde üretildiği düşünülen 194 adet mezar steli bir arada değerlendirilmiştir⁶⁶.

İnceleme kapsamındaki mezar stellerinden ilki Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 2594 envanter numarası ile korunan ve Altıntaş İlçesi'nin Aykırıkcı Köyü'nde bulunmuş olan steldir⁶⁷. Ölçüsü 198x95x22cm olan mezar steli tek parça olarak korunagelmış olup yüzeyinde az miktarda aşınma mevcuttur. Stelin resim alanında *khiton* üzerine *himation* giyimli cepheden bir kadın figürü işlenmiştir. Kadının sağ eli göğsü üzerinde dururken aşağı sarkıtılmış olan sol elinde iğ-öreke bulunmaktadır. Kadın figürünün betimlendiği nişin dışında ise sağ üstte bir tarak, sol üstte ise bir ayna ve bir parfüm şişesi kabartma olarak verilmiştir. Kadın figürünün bulunduğu kısmın sağ ve sol kenarındaki çerçevelerin üzeri kıvrıkdal motifi ile süslenmiştir. Kadın figürünün bulunduğu kısım ile stelin alınlık kısmını ayıran çerçevenin üzeri ise sıralı palmetlerle süslüdür.

59 Perrot & Chipiez 1892, 107, Fig. 64; Perrot & Chipiez 1892, 111–12, Fig. 65; Çapar 1978b, 193; Özkaya 1997, 93, Fig. 2; Roller 2004, 115, Res. 34; Berndt Ersöz 2012, 38; Tokmak 2017, 15–16, Resim 6–7.

60 Spanos 1975, 153 vd.; Işık 2003, 26.

61 Naumann 1983, 50; Işık 1989, 15.

62 Roller 2004, 114.

63 Gibson 1978a, 2; Gibson 1978b, 5; Waelkens 1986, 89; MAMA X 1993, xlv; Tabbernee 1997, 180; Lochman 2003, 56; Mitchell 2023, 198; Arcagök 2025, 29.

64 Waelkens 1986, 88; MAMA X 1993, xvi; Tabbernee 1997, 180; Lochman 2003, 56; Arcagök 2025, 19.

65 Waelkens 1986, 88; MAMA X 1993, xxviii–xxix; Tabbernee 1997, 180; Lochman 2003, 56–58.

66 Arcagök 2025.

67 Mendel 1908, 40–42, No: 46, Fig. 18; Mendel 1909, 288–90, No: 46, Fig. 18; Pfuhl & Möbius 1977, 150, Kat. 464, Taf. 76; Wujewski 1991, Fig. 74; Cappelletto 2017, 257, Fig. 7; Arcagök 2025, 290–92, Kat. KKN 4, Resim 133.

Stelin alınlık kısmının sağ ve sol köşesi palmetlerle bezelidir. Palmetlerin arası ise uçlarında çiçek bulunan kıvrıkdal kabartması ile süslenmiştir. Alınlığın ortasında, çerçeve kısmı çizgilerle süslü yarım daire şeklinde bir niş bulunmaktadır. Bu nişin sağ ve sol alt kenarında karşılıklı birer stilize yunus balığı kabartması bulunur. Nişin içerisinde antitetik iki aslan kabartması verilmiştir. Aslanlar ön ayakları ile bir boğa başının üzerine basmaktadırlar. Aslanların başları cepheden gösterilmiş, yeleleri ise belirgince verilmiştir (**Fig. 1a-b**).

Fig. 1a. Fig. 1- 2594 envanter nolu stel.

Fig. 1b. Aynı stelden aslan detayı.

Bir diğer mezar steli ise yine Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 3164 envanter numarası ile korunan ve Altıntaş Vadisi'nde bulunmuş olan steldir⁶⁸. Ölçüsü 184x89x25cm olan mezar steli tek parça olarak korunagelmiş olup yüzeyinde az miktarda aşınma ve kopma mevcuttur. Stelin resim alanında khiton üzerine himation giyimli cepheden bir erkek figürü işlenmiştir. Erkeğin sağ eli göğsü üzerinde dururken aşağı sarkıtılmış olan sol eli ise boştur. Erkek figürünün betimlendiği nişin dışında sağ üst tarafta bir balmumu tableti kabartması bulunmaktadır. Figürün bulunduğu kısmın sağ ve sol kenarındaki çerçevelerin üzeri, üstü yarım daire ile kapalı Y şeklinde çizgilerle süslenmiştir. Figürün baş hizasında bulunan ve alınlık kısmının alt sınırını oluşturan eğimli çerçevenin üzeri aralıklı verilen dairelerle süslenmiştir. Stelin en alt kısmında kabartma bir saban motifi bulunur.

Stelin alınlık kısmının alt sınırı, üzeri yazıtlı bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevenin sağ tarafında iğ-öreke kabartması bulunur. Çerçevenin sağ üst tarafında bir küre üzerine tünemiş soluna dönük profilden bir kuş betimi yer alır. Çerçevenin sol üst tarafında ise bir ayna ve parfüm şişesi, bunların üzerinde ise bir tarak, bunun da üzerinde içinde iğ-öreke bulunan bir kalathos betimi bulunur. Alınlık çerçevesinin üzeri üzüm salkımı ve asma yaprağı motifi ile süslenmiştir. Alınlık kısmının ortasına açılmış yarım daire şeklindeki niş içerisinde antitetik aslanlar betimlenmiştir. Sağda yer alan aslan ön ayakları ile bir boğanın üzerine basarken soldaki aslanın sağ ön ayağı

68 Mendel 1908, 38–40, No: 45, Fig. 17; Mendel 1909, 286–88, No: 45, Fig. 17; Pfuhl & Möbius 1977, 107, Kat. 248, Taf. 47; Koch 1990, 123, Abb. 13; Lochman 1990, 503, Bei. 50, Fig. 4; Wujewski 1991, Fig. 63; Arcagök 2025, 299–301, Kat. KKÇ 3, Resim 138.

yere basar ve sol ön ayağı ise havada verilmiştir. Aslanların başı birbirine bakmakta olup yeleleri belirgin biçimde işlenmiştir (**Fig. 2a-b**).

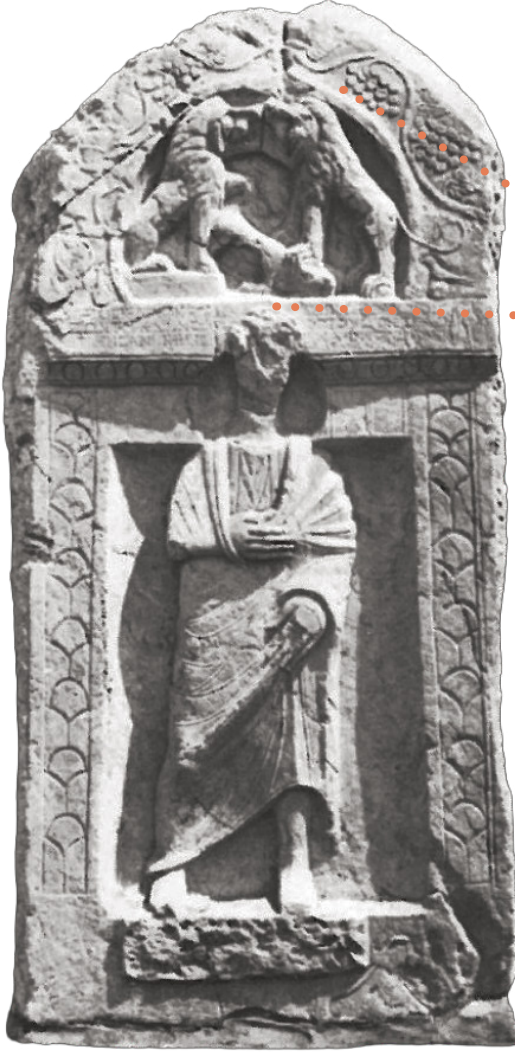

Fig. 2a. 3164 envanter nolu stel.

Fig. 2b. 3164 envanter nolu stelin aslan betimlemesine ait detay.

belirsiz bir iç-öreke görülmektedir. Resim alanının üst hizası içeriden palmetlerle süslenmiştir. Resim alanının sağ ve solunda yer alan çerçevelerin üzeri üzüm salkımı ve asma yaprağı motifleriyle süslenmiştir.

Stelin resim alanı ile alınlık kısmı birbirinden yazıtlı bir çerçeve ile ayrılmıştır. Bu çerçevenin sol kenarında bir kalemlik ile ortasında yazı kalemi bulunan bir balmumu tableti kabartması yer almaktadır. Alınlık kısmında yarım daire şeklinde verilmiş nişin sağ ve sol kenarında stilize birer yunus balığı kabartması verilmiştir. Sağ taraftaki yunus balığının alt hizasına bir tarak motifi işlenmiştir. Niş içerisinde ise sağına dönük bir aslan, yerde yatan bir boğanın üzerine basmaktadır. Aslan; ağzı açık biçimde işlenmiş, yeleleri ise belirgince verilmiştir (**Fig. 3a-b**).

69 MAMA X 1993, 77, No. 239, Pl. XXVI; Arcagök 2025, 307–309, Kat. KDÇ 2, Resim 142.

Fig. 3a. 22782 envanter nolu stel.

Fig. 3b. 22782 envanter nolu stelin aslan betimlemesine ait detay.

Bir başka mezar steli ise Kütahya Özel Tugay Müzesi'nde 15375 envanter numarası ile korunan ve Aslanapa ilçesinin Karadığın Köyü'nde bulunmuş olan steldir⁷⁰. Ölçüsü 190x85x23cm olan mezar stelinin yüzeyi oldukça aşınmıştır. Üst kısmı kemer şeklinde verilmiş resim alanında korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla solda bir erkek ile sağda bir kadın figürü betimlenmiştir. Figürlerin başları arasında bir tarak motifi seçilmektedir. Resim alanının sağ ve solunda bulunan çerçevelerin üzeri üzüm salkımı ve asma yaprağı motifi ile süslenmiştir. Çerçevelerin üst kısmı ile alınlık kısmı arasındaki boşlukta belli belirsiz şekilde yazıt mevcuttur. Stelin alt kısmında solda saban çeken çift öküz kabartması mevcuttur. Stelin üçgen alınlığının ortasında yarım daire şeklinde küçükçe bir niş açılmıştır. Bu nişin içerisinde antitetik aslanlar yer almaktadır. Oldukça aşınmış durumda olan bu sahnede seçilebildiği kadarıyla her iki aslan da arka ayakları yere basarken ön ayaklarıyla yerde duran bir boğanın üzerine basmaktadır. Aslanların yüzü birbirine dönük olup yele kısımları aşındığı için belli değildir (Fig. 4a-b).

İnceleme kapsamındaki son mezar steli Ankara Roma Hamamı Açık Hava Müzesi'nde 8941 envanter numarası ile korunan ve Kütahya / Çavdarhisar'da bulunmuş olan steldir⁷¹. Ölçüsü 114x60x23cm olan mezar stelinin yüzeyi oldukça aşınmıştır. Stelin resim alanında 4 adet büst verilmiştir. Ancak başlarındaki yoğun aşınmadan dolayı cinsiyetleri seçilememektedir. Bu kısım da ikiye ayrılmıştır. Üst kısımda bitişik iki büst bulunur. Alt kısım ise ortadan dikey bir çerçeveye ayrılmıştır. Sağ ve sol tarafta birer büst verilmiştir. Büstlerin sağ elleri göğüs hizasında verilmiştir. Üst kısımdaki büstlerin bulunduğu alanı alınlık kısmından ayıran çerçeve ile alt kısımdaki büstleri dikey biçimde ayıran çerçevenin üzeri burgu motifleriyle süslenmiştir. Stelin sağ ve sol kenardaki

70 MAMA X 1993, 96, No. 303; Arcagök 2025, 175–76, Kat. TÜN 55, Resim 62.

71 Waelkens 1986, 105, Kat. 246, Taf. 40; Pfuhl & Möbius 1979, 511, Kat. 2123, Taf. 305; Tabbernee 1997, 323–27, Kat. 54, Fig. 59–60, Pl. 5 No. 54; Arcagök 2025, 278–79, KÜÇ 13, Resim 126.

çerçevelerin üzeri, üstü yarım daire ile kapalı Y şeklinde çizgilerle süslenmiştir. Stelin alt kısmında sağda bir balmumu tableti, bunun solunda ise bir tarak ve iğ-öreke motifi bulunmaktadır.

Fig. 4a. 15375 envanter nolu stel.

Fig. 4b. 15375 envanter nolu stelin aslan betimlemnesinden detay.

Stelin resim alanı ile alınlık kısmını ayıran çerçevenin üzeri bitişik daire motifleriyle süslenmiştir. Kemer şeklinde verilmiş olan alınlık kısmında ise antitetik aslanlar yer almaktadır. Her iki aslan da arka ayakları üzerinde dururken her ikisi de ön ayaklarıyla ayrı ayrı birer tane tüm vücut olarak gösterilmiş boğanın kafasına basmaktadırlar. Aslanların baş kısmı tahrip olmuştur. Ancak korunan izlerden yüzlerinin birbirine dönük olması gerektiği anlaşılmaktadır (**Fig. 5a-b**). Burada söz konusu mezar stellerinin ana resim alanlarında insan figürleri betimlenmiştir. Şüphesiz bu steller ölen kişi ya da kişilere özel olarak dikilmiş olup üzerindeki figürler de ölen kişileri temsil etmektedir. Alınlıklarda yer alan aslan-boğa mücadelesi betimi ise steldeki ana resim alanını tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Böylelikle ölen kişilerle birlikte; ölümün yenilmez gücü, kişiyi yakalayan hazırlıksız ölüm, kadere boyun eğme kavramları bir arada gösterilmiştir.

Karşılaştırma ve Benzerlikler

Altıntaş mezar stelleri ile Frig kaya anıtları arasındaki benzerlikler E. Gibson tarafından da ortaya konmuştur. Gibson'un, *The Christians for Christians Inscriptions of Phrygia* isimli çalışmasında Altıntaş mezar stelleri üzerindeki motifler hakkında bilgiler verilir. Buna göre steller üzerindeki motifler, Frig motifleriyle birleştirilmiştir. Bu motifler ise aslan ve boğa içeren alınlıklar ile Frig kapılarıdır. Aslan ve boğa sahnelerinin, bu formun kökeninin hatırlatılması amacıyla Frig kaya anıtlarından esinlenerek yapıldığını belirtir⁷². Stellerin alt kısmının kapı şeklinde oyulmuş olma-

⁷² Gibson 1978b, 1, 44.

Fig. 5a. 8941 envanter nolu stel.

Fig. 5b. 8941 envanter nolu stelden aslan betimlemesi detayı..

sının da antik Frig tasarımı olduğunu, kapı tipi ile nişli stellerin kenarlarının tasarımlarının coğrafi olarak yakında bulunan Frig kaya anıtlarının hatırlatılması amacıyla pürüzlü ve çıkıntılı yapıldığını belirtir⁷³. Yine Gibson tarafından yayımlanan *The Rahmi Koç Collection: Inscriptions. Part I, Grave Monuments from the Plain of Altıntaş* isimli makalede de Altıntaş mezar stellerinin Frig kaya anıtları ile olan ilişkisinden söz edilir. Mezar stellerinin resim alanındaki nişin, antik Frig kapıları şeklinde yapıldığını ve ayrıca stelin yan kısımlarının da Frig kaya anıtlarını hatırlatmak ve ölen kişiyi temsil eden kabartma insan figürlerinin inceliğini artırmak için kasıtlı olarak kaba ve çıkıntılı bırakıldığını belirtir⁷⁴. Gibson, *Gravestones in the Kütahya Museum* isimli makalesinde de Altıntaş bölgesi mezar stelleri üzerindeki çift aslanların eski Frig motifi olduğunu ele almaktadır⁷⁵.

İncelenen mezar stellerinden yalnızca 22782 envanter numaralı olanında tek aslan betimi yer alırken (bkz. Fig. 3a-b) diğerlerinde antitetik aslanlar yer almaktadır (bkz. Fig. 1a-b; 2a-b; 4a-b; 5a-b). 2594 envanter numaralı mezar steliindeki antitetik aslanlar bir boğa başına basarken (bkz. Fig. 1a-b); 3164, 22782 ve 15375 envanter numaralı stellerde ise aslanlar tüm vücut olarak verilmiş boğanın başına basmaktadırlar (bkz. Fig. 2a-b; 3a-b; 4a-b). 8941 envanter numaralı stelde bulunan antitetik aslanlar ise ayrı ayrı olmak üzere tüm vücut olarak verilmiş birer boğanın başına basmaktadırlar (bkz. Fig. 5a-b). Frig kaya anıtlarından Aslankaya ile Aslantaş'ta verilmiş antitetik aslanların ön ayakları yukarıda verilmişken incelenen makalede mezar stellerindeki aslanlar da ön ayakları havada olacak şekilde betimlenmişlerdir. Bu stellerdeki aslanlar ön ayakları ile boğa başına basmaktadırlar. Yılantaş Anıtı ise günümüzde yıkık durumda olduğu için bu konuda bir şey söylemek zordur. Ancak Haspels tarafından 1971 yılında yapılan bir çizimde bu anıttaki antitetik aslanlar, arka ayakları üzerine oturmuş vaziyette ön ayaklarından birini kaldırarak birbirine değdirmiş pozisyonda ve başları geriye dönük olarak gösterilmiştir. Her üç Frig anıtında olduğu gibi incelenen stellerde de aslanlar yeleli ve kaslı verilmiştir. Bu anlamda söz konusu stellerdeki

73 Gibson 1978b, 44.

74 Gibson 1978a, 2.

75 Gibson 1980, 59.

aslanların Aslantaş, Aslankaya ve Yılantaş anıtlarındaki aslanlar ile tipolojik olarak benzer olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu benzerlik ikonografik anlamda da kendini göstermektedir. Friglerde aslanlar doğanın hâkimi olan ana tanrıça Kybele'nin kutsal hayvanıdır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise mezarlarda kullanılan aslan betimlerinin öldükten sonra Kybele'ye dönüleceği inancıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda Friglerde mevcut tanrıların anası kabul edilen Kybele inancı Roma İmparatorluk Dönemi'nde mezar stellerinde aslan betiminin kullanımı ile devam ettirilmiştir. Ancak Roma İmparatorluğu'nda mezar stellerindeki aslanların ölümle ilişkileri de bulunmaktadır. Ölen kişilerin bedenleri aslanlar üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Aslanlar da Kybele'nin hayvanı olduğu için ölüm sonrası tanrıların anası olan Kybele'ye dönüleceğine olan inanç gösterilmek istenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde aslanlar ayrıca mezar koruyucuları anlamı da taşımakta ve boğayı yakalamış aslanların da ölümün kaçınılmaz gerçekliğini vurguladığı göz ardı edilmemelidir. Üzerinde aslan betimi bulunan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Altıntaş kökenli mezar stellerinin, aynen Friglerde olduğu gibi bu şemanın birebir uygulandığı kastedilmemektedir⁷⁶. Mezar stelleri üzerindeki aslan betimlerinin Frig kaya anıtlarındaki aslanlarla olan tipolojik ve ikonografik benzerliklerinin yanı sıra bağlamsal açıdan da bölgede Friglerden beri süregelen aslanlı Kybele inanç geleneğinin devam ettirilmesi nedeniyle, ana tanrıça kültüne göndermede bulunulduğu ve tanrıçanın etkisinin bu dönemde de görülmeye devam ettiği kastedilmektedir.

Sonuç

Çok tanrılı dine mensup Frig inancında Magna Mater inancı ve bununla bağlantılı olarak tanrıça Kybele'nin ön planda olduğu bilinmektedir. Frigler kayaları oyarak açık havada tapınılmak üzere kült alanları oluşturmuşlardır. Bu kült alanlarının ortasına nişler açılarak içerisine tanrıçanın bir heykelinin konarak dini ritüellerini gerçekleştirdikleri arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır. Kybele doğurganlığın, bereketin ve doğanın hâkimi olan tanrıçadır. Aslan ve yırtıcı kuş, tanrıçanın kutsal hayvanlarıdır. Bu nedenle tanrıça sıklıkla bu hayvanlarla birlikte betimlenmiştir. Aslankaya, Aslantaş ve Yılantaş olarak bilinen Frig anıtlarında tanrıçanın kutsal hayvanı olduğu bilinen aslanlar bulunmaktadır. Bu anıtlarda betimlenen antitetik aslanlar, arka ayakları yerde, ön ayakları havada olacak şekilde verilmişlerdir. Aslankaya anıtında niş içerisinde verilmiş aslanlar, ön ayaklarıyla günümüzde tahrip durumda olan Kybele heykeline dokunur pozisyonda verilmişlerdir. Aslantaş anıtındaki aslanlar ise ön ayaklarıyla bir anıt mezarın girişi olan nişin köşelerine dokunmaktadırlar. Yılantaş mezar anıtı ise günümüzde yıkık durumdadır.

Altıntaş kökenli olduğu değerlendirilen Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen 5 adet mezar steli üzerinde bulunan aslanlar da tipolojik ve ikonografik olarak bu aslanlara benzemektedirler. Benzerlikler aslanların ön ayakları ile havaya doğru kalkmış pozisyonda durmasında kendini göstermektedir. Mezar stellerinde benzer tipolojide betimlenmiş aslanlar ise ön ayakları ile boğa veya boğa başına basmaktadırlar. Kybele'nin kutsal hayvanını temsil eden bu aslanlar boğayı avlayarak kişiyi yakalayan ölümü temsil etmekte ve mezar koruyucusu rolünü üstlenmektedirler.

Mezar stellerinde betimlenmiş bu aslanlar şüphesiz birdenbire ortaya çıkmamış, bilinçli şekilde tercih edilmişlerdir. Aslanlar Kybele'yi temsil ederken boğalar ise ölümü temsil etmektedir. Aslanın boğayı yakalamasıyla hazırlıksız gelen ölüm anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu sahnede betimlenen aslanlarla ölümden sonra Kybele'ye dönüleceği inancı vurgulanmak istenmiştir. Söz konusu mezar stellerindeki aslan kabartmalarının tipolojik olarak Frig kaya anıtlarında bulunan aslanlar ile benzer yönleri ortaya konulmuştur. Bu sahnedeki aslan ikonografisinin ise arada yüzyıl farkı olmasına rağmen bir Frig tanrıçası olan Kybele inancının bölgede uzun yıllar devam ettirilerek Friglerdekine benzer özellikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanıldığını bize göstermektedir. Sonuç olarak Frig kaya anıtlarında bulunan antitetik aslanlar ile Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Altıntaş kökenli 5 adet mezar stelinin alınlıkları üzerine işlenmiş antitetik aslanların benzerliği, Friglerden beri bu bölgede süregelen Kybele kültürünün Roma

⁷⁶ Bu konudaki görüş için bkz. Kortanoğlu 2007, 422.

İmparatorluk Dönemi'nde değişikliklerle de olsa devam ettirildiğini ve mezar steli üreten yerel taş ustalarının tercihlerine yansıdığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Frig kaya anıtları (MÖ 8–6. yüzyıl) ile ele alınan mezar stellerinin tarihlenen evresi (yak. MS 2–3. yüzyıl) arasında yaklaşık 800 yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Aradaki bu boşluk bölgede bulunan Helenistik dönem kaya mezarları ile açıklanabilir. Nitekim bölgenin kayaç yapısı, Helenistik ve Roma İmparatorluğu Dönemlerinde de mezarların kayalara oyularak yapılmasına zemin hazırlamıştır. Friglerden beri yaşatılan bu ikonografik sürekliliğin, mezar sanatı yoluyla Friglerin ardılları tarafından devam ettirilmiş olması olası görünmektedir.

Sonuç olarak, Frig kaya anıtlarında Kybele'ye eşlik eden antitetik aslan ikonografisinin, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Altıntaş kökenli mezar stellerinin alınlıklarında boğa ile birlikte yeniden yorumlanarak kullanılması, bölgede Magna Mater inancının ve ona bağlı koruyuculuk anlamının yüzyıllar boyunca kültürel bellekte yaşatıldığını ve bu geleneğin yerel taş ustalarının tercihleri aracılığıyla mezar sanatına yansıdığını açıkça ortaya koymaktadır.

Extended Summary

This article compares the lion depictions on five grave steles with the Cybele lions carved on Phrygian rock monuments. Two of these grave steles are registered in the Bursa Archaeology Museum with inventory numbers 2594 and 3164. The others are in the Kütahya Dumlupınar University Private Museum with inventory number 22782, the Kütahya Private Military Museum with inventory number 15375, and the Ankara Roman Bath Open Air Museum with inventory number 8941. These grave steles are believed to have been produced in the workshops of the ancient city of Soa, located in Altıntaş, Kütahya, and are dated to the Roman Imperial Period. The Phrygian rock monuments featuring lions are the Aslankaya Monument, Aslantaş, and Yılantaş tomb monuments.

Cybele is a goddess of Anatolian origin, representing the Magna Mater belief among the Phrygians. She is the mistress of nature; she is often represented with birds of prey and lions. Lions protect Cybele and demonstrate her power. Cybele also rules over the lions, showing her dominion over animals through them. In Aslankaya, a Phrygian rock monument, lions touch the goddess at shoulder height with their front paws. In ancient Greece and the Roman Empire, lions depicted alongside Cybele are shown seated on a throne, to the right or left of the goddess, and sometimes in her lap. These depictions also emphasize the goddess's Anatolian origins.

According to E. Gibson, the motifs on these tombstones are combined with Phrygian motifs. The scenes depicting the struggle between lions and bulls on the pediments of the grave steles were inspired by Phrygian rock-cut monuments. While the lions on the Aslankaya and Aslantaş Phrygian rock-cut monuments are depicted with their front paws raised, the lions on the Altıntaş grave steles are also depicted with their front paws in the air. Furthermore, the lions on these grave steles are shown as muscular and maned, similar to those on the Phrygian rock-cut monuments. Therefore, this reveals the typological similarity between the lions.

The lions found in Phrygian rock-cut monuments and those in tombs dating to the Roman Imperial period have been the subject of debate in the scientific community. Many scholars have drawn parallels between these lions. The prevailing view among scholars is that the double-carved lions on the tombs served as protectors of the tombs themselves, as well as protecting the doors and passageways. The scenes depicting lions and bulls together represent death, the merciless power of death, and the unexpected death that seizes a person. F. Naumann suggests that the lions found in Phrygian rock monuments, depicted as clinging to a goddess, protected her. She believes that the lions seen on tomb pediments during the Roman Imperial and Late Antiquity periods, in addition to showing the power of death, also indicate that Kybele was worshipped as a protector of the tomb. T. Lochman also states that the lion-bull struggle is a motif of Eastern origin. However, Lochman also mentions another function of the lions on the grave steles dating to the Roman Imperial period in the Phrygian region. According to him, the lions represented the body of the deceased. Since lions were the sacred animals of the mother goddess, the deceased was elevated to a divine realm by being depicted as a lion. This iconography reflects the belief that people return to Kybele after death. As support for his idea, he cites a grave stela found in Çakırsaz. He believes that the long-haired woman on this stela could be Cybele, and that the two lions, depicted as male and female, represent a deceased couple.

R. E. Kortanoğlu has also touched upon this subject in his recent publications. Kortanoğlu states that the lions on the pediments of a tomb in Beyköy dating to the Roman Imperial Period, on the pediments of some tombs in Ayazın, and on the pediment of Solon's Tomb in Kümbet were inspired by the lions found in Phrygian rock monuments. He also says that the lions on the pediments of the door-type grave steles produced in the Phrygia region of Anatolia, dating to approximately the 2nd-3rd centuries AD, reflect not only the protective meaning but also the Magna Mater tradition. According to Kortanoğlu, Phrygian rock-cut monuments, even 600–800 years later, served as a source of inspiration for the reliefs in the tomb architecture of the region, as well as demonstrating the continuous influence of the goddess Cybele in the area.

Lions were used as royal symbols by the Lydian civilization, known for minting the first electrum coins in Anatolia. Some Lydian coins dating from the 7th and 6th centuries BC feature lion and bull heads facing each other on the obverse. The Knidos Lion, dating from the 2nd century BC and depicted on a funerary monument, is another example of magnificent lions and is currently exhibited at the British Museum. Lions were also used as a display of power on the coins of some ancient cities in Anatolia. In the Isauria region, three-dimensional lions depicted seated on the lids of sarcophagi and ossuaries were carved. Similarly, lion depictions are carved on the upper parts of the rock tombs in the western necropolis area of Zengibar Castle in Bozkır, Konya.

This article compares the lions on five grave steles, believed to have been produced in the ancient city of Altıntaş/Soa, with those carved on Phrygian rock monuments. The typological similarities in the lions' postures are explained. Similar lions are also found in tombs dating from the Hellenistic and Roman Imperial periods after the Phrygian era. While lions in Phrygian mythology were the protectors of Cybele and the rulers of animals, in later periods they assumed the role of tomb guardians protecting the deceased. In conclusion, the lion-bull struggle scene on the grave steles dating to the Roman Imperial period, mentioned in the article, must have been influenced by the Cybele lions in Phrygian rock-cut monuments and serves as an important indicator of the continuation of the Cybele tradition with lions in this region. The grave steles are significant because, despite the passage of approximately 600–800 years, they demonstrate the influence of the Cybele cult, which has existed in the region since the Phrygian era.

Keywords: Altıntaş / Soa • Phrygian Rock-Cut Monuments • Iconography • Grave Stelae • Lion.

Bilgilendirme ve Yazar Beyanı

Bu çalışma, Arcagök, İ. tarafından hazırlanan Altıntaş Kökenli Mezar Stelleri başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir (Arcagök, İ. 2025. Altıntaş Kökenli Mezar Stelleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa). Metin içerisinde kaynağı ayrıca belirtilmeyen fotoğraf ve görsellerin yazarın kişisel arşivine ait olduğu yazar tarafından beyan edilmiştir. Ayrıca yazar, çalışmanın hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ destekli araç kullanılmadığını beyan etmektedir.

Author's Note and Declaration

This article has been derived from the unpublished doctoral dissertation entitled Altıntaş Kökenli Mezar Stelleri prepared by İ. Arcagök (Arcagök, İ. 2025. Altıntaş Kökenli Mezar Stelleri. Unpublished PhD Dissertation, Bursa Uludağ University, Bursa). The author has declared that all photographs and visual materials for which no separate source is indicated in the text belong to the author's personal archive. The author also declares that no artificial intelligence-assisted tools were used in the preparation of this study.

KAYNAKÇA

Akın M. & Özkan E. B. 2016.

Akın, M. & Özkan, E. B. (2016). “Badırğa Kybele’si ve Nilüfer’deki Kybele Kültü”. M. Şahin & S. Sevim & D. Yavaş (Eds.), *Odryses’ten Nilüfer’e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, 13-15 Kasım 2015 (Nilüfer / Bursa / Türkiye), 69-94.

Arcagök İ. 2025.

Arcagök, İ. (2025). *Altıntaş Kökenli Mezar Stelleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniv. Bursa.

Berndt Ersöz S. 2012.

Berndt Ersöz, S. (2012). “Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi, The Phrygian Kingdom: Origins, History and Political Development”. T. Tüfekçi Sivas & H. Sivas (Eds.), *Frigler Phrygians, Midas’ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde / In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 16-41.

Buckler W. H. & Calder W. M. & Cox C. W. M. 1924.

Buckler, W. H. & Calder, W. M. & Cox, C. W. M. (1924). Monuments from Iconium, Lycaonia and Isauria. *Asia Minor I*, 24-102.

Cappelletto E. 2017.

Cappelletto, E. (2017). “Funerary Reliefs With Spinning Objects: a New Issue”, S. Lefebvre (dir.), *Iconographie Du Quotidien Dans L’art Provincial Romain: Modèles Régionaux, Actes du XIVème Congrès international d’art provincial romain*, Dijon, 1er-6 juin 2015, 44ème supplément à la Revue Archéologique de l’Est, Dijon, 249-66.

Cooper J. C. 1978.

Cooper, J. C. (1978). *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbol*. London: Thames and Hudson Ltd.

Cömert B. 2006.

Cömert, B. (2006). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basımevi.

Çapar Ö. 1978a.

Çapar, Ö. (1978a). *Roma Tarihinde Magna Mater Kybele Tapınımı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 29(1-4), 167-190.

Çapar Ö. 1978b.

Çapar, Ö. (1978b). *Anadolu’da Kybele Tapınımı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 29(1-4), 191-210.

Çetinkaya G. 2022.

Çetinkaya, G. (2022). Kastamonu Arkeoloji Müzesi’nden Kybele Figürini. *Amisos*, 7/13, 352-367.

Çibuk K. 2017.

Çibuk, K. (2017). “Doğu Marmara’da Ana Tanrıça (Kybele) Kültü ve Tasvirleri”. H. Selvi (Ed.), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, 25-27 Mart 2016, Kocaeli, 165-192.

Demirtaş N. & Pınarcık P. 2016.

Demirtaş, N. & Pınarcık, P. (2016). Herakleia Pontike Sikkeleri Üzerinde Herakles’in On İki İşinin Tasvirleri. *Tykhē Sanat ve Tasarım Dergisi* 1/1, 64-102.

Doğanay O. 2009.

Doğanay, O. (2009). *Isauria Bölgesi Kaya Mezarları Ölü Gömme Geleneği*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Erhat A. 1996.

Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gibson E. 1978a.

Gibson, E. (1978a). The Rahmi Koç Collection Inscriptions. Part I, Grave Monuments from the Plain of Altıntaş. *ZPE* 28, 1-34.

Gibson E. 1978b.

Gibson, E. (1978b). *The "Christians for Christians" Inscriptions of Phrygia: Greek Texts, Translation and Commentary*. Harvard Theological Studies XXXII. Missoula/Montana: Scholars Press.

Gibson E. 1980.

Gibson, E. (1980). Gravestones in the Kütahya Museum. *TAD* 25/1, 59-86.

Haspels C. H. E. 1971.

Haspels, C. H. E. (1971). *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments*. Princeton: The University Press.

Işık F. 1989.

Işık, F. (1989). Batı Uygarlığının Kökeni. Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür ve Sanat İlişkilerinde Anadolu. *TAD* 28, 1-39.

Işık F. 2003.

Işık, F. (2003). Karanlık Dönem'in Aydınlığı ve Frig Sanatının 'Anadoluluğu' Üzerine. *Anadolu/Anatolia* 24, 19-33.

İznik E. 2017.

İznik, E. (2017). O halde bu Phrygialılar kimlerdir? Phrygler ve Phrygia Üzerine Soru(n)lar. *ARKHE* 2, 19-34.

İznik E. 2022a.

İznik, E. (2022a). "Hellen ve Romalı Yazarların Anlatılarıyla Frigler ve Frigya". R. Tümsü Polat (Ed.), *Fetih ve Medeniyet: Bir Çağın Gizemli Uygarlığı Frigler*, T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi, 12-25.

İznik E. 2022b.

İznik, E. (2022b). "Strabon'un "Geographika" (Coğrafya) Adlı Eserine Göre Phrygia ve Phrygialılar". M. Doğan & K. Çolak (Eds.), *Prof. Dr. M. Mehdi İlhan Anısına Tarihe Adanan Bir Ömür*, Ankara, 1-20.

Jenkins I. 2006.

Jenkins, I. (2006). *Greek Architecture and Its Sculpture*. Cambridge: Harvard University Press.

Koch G. 1990.

Koch, G. (1990). "Zwei Grabreliefs aus Phrygien im J. Paul Getty Museum". M. True & G. Koch (Eds.), *Occasional Papers on Antiquities, 6, Roman Funerary Monuments, in the J. Paul Getty Museum*, Vol. 1, Malibu/California, 115-132.

Kortanoğlu R. E. 2007.

Kortanoğlu, R. E. (2007). "Dağlık Phrygia'da Aslan Kabartmalı Roma İmparatorluk Dönemi Kaya Mezarları". M. Alparslan & M. Doğan Alparslan & H. Peker (Eds.), *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, İstanbul, 417-431.

Kortanoğlu R. E. 2012.

Kortanoğlu, R. E. (2012). “Dağlık Frigya Bölgesi Hellenistik ve Roma Dönemi Kaya Mezarlarında Frig Etkileri”. T. Tüfekçi Sivas & H. Sivas (Eds.), *Frigler Phrygians, Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde / In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 288–309.

Kortanoğlu R. E. 2016.

Kortanoğlu, R. E. (2016). Notes on Façade Architecture and Ornamental Elements on Monumental Rock - Cut Tombs in Highland of Phrygia in Hellenistic and Roman Imperial Periods. *TÜBA-AR 19*, 243–267.

Kortanoğlu R. E. 2019.

Kortanoğlu, R. E. (2019). “Monumentality upon Logos: Tomb Architecture in the Sacred Area of Phrygia, Significance and New Interpretations”. G. R. Tsetschladze (Ed.), *Phrygia in Antiquity: from the Bronze Age to the Byzantine Period, Proceedings of an International Conference 'The Phrygian Lands over Time: From Prehistory to the Middle of the 1st Millennium AD'*, held at Anadolu University, Eskişehir, Turkey, 2nd–8th November, 2015, Colloquia Antiqua 24, Leuven & Paris & Bristol, 719–737.

Kortanoğlu R. E. 2025.

Kortanoğlu, R. E. (2025). Ana Tanrıça ve Kutsal Kent Pessinus. *KATMAN 1/1*, 1-17.

Lochman T. 1990.

Lochman, T. (1990). “Eine Gruppe Spättrömischer Grabsteine aus Phrygien”. E. Berger (Ed.), *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III Skulpturen, Veröffentlichungen des Antikenmuseums Basel*, Band 4/3, Mainz, 453–508.

Lochman T. 2003.

Lochman, T. (2003). *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien*. Basel: Skulpturhalle Basel.

MAMA IX 1998.

Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. IX, *Monuments from the Aezanitis*, C. W. M. Cox & A. Cameron & J. Cullen (recorded by), B. Levick & S. Mitchell & J. Potter & M. Waelkens (Eds.), D. Nash (the coins by), Society for the Promotion of Roman Studies Journal of Roman Studies Monographs No. 4, London, 1988.

MAMA X 1993.

Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. X, *Monuments from Appia and the Upper Tembris Valley, Cotiaum, Cadi, Synaus, Ancyra Sidera and Tiberiopolis*, C. W. M. Cox & A. Cameron & J. Cullen (recorded by), B. Levick & S. Mitchell & J. Potter & M. Waelkens (Eds.), Society for the Promotion of Roman Studies Journal of Roman Studies Monographs No. 7, London, 1993.

Mendel G. 1908.

Mendel, G. (1908). *Musées Impériaux Ottomans, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musée de Brousse*. Atina: Imprimerie P. D. Sakellarios.

Mendel G. 1909.

Mendel, G. (1909). Catalogue des Monuments Grecs, Romains et Byzantins du Musée Impérial Ottoman de Brousse. *BCH 33*, 245–435.

Meyer M. W. 1987.

Meyer, M. W. (1987). *The Ancient Mysteries a Sourcebook Sacred Texts of the Mystery Religions of the Ancient Mediterranean World*. New York.

Mitchell S. 2023.

Mitchell, S. (2023). *The Christians of Phrygia from Rome to the Turkish Conquest*. Leiden/Boston.

Naumann F. 1983.

Naumann, F. (1983). *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst*. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.

Oral E. 2014.

Oral, E. (2014). Frig Kaya Anıtlarında Motif ve Bezeme Anlayışı. *The Journal of Academic Social Science*, 101–109.

Özkan E. B. 2016.

Özkan, E. B. (2016). “Antik Literatürden Örneklerle Akdeniz Dünyasında Kybele Kültü”. B. Takmer & E. N. Akdoğan Arca & N. Gökalep Özgül (Eds.) *Sencer Şahin Anısına Yazılar*. Kabaalçı Yayınevi, İstanbul, 657–681.

Özkaya V. 1997.

Özkaya, V. (1997). The Shaft Monuments And The Taurobolium Among The Phrygians. *Anatolian Studies* 47, 89-103.

Özoral F. 1977.

Özoral, F. (1977). Herakles Lahdi. *TAD* 41, 145–153.

Perrot G. & Chipiez C. 1892.

Perrot, G. & Chipiez, C. (1892). *History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia*. London: Chapman and Hall Limited.

Pfuhl E. & Möbius H. 1977.

Pfuhl, E. & Möbius, H. (1977). *Die ostgriechischen Grabreliefs*. Text und Tafel Band I. Mainz: Philip von Zabern.

Pfuhl E. & Möbius H. 1979.

Pfuhl, E. & Möbius, H. (1979). *Die ostgriechischen Grabreliefs*. Text und Tafel Band II. Mainz: Verlag Philip von Zabern.

Polat Y. 2008.

Polat, Y. (2008). “The Phrygian Rock Cut Religious Monuments, the Destructions of the Monuments and Their Restoration Processes”. O. Menozzi & M. L. di Marzio & D. Fossataro (Eds.), *Proceedings of the IX Symposium on Mediterranean Archaeology, Chieti/Italy* (BAR International Series 1739), 425-30.

Roller L. E. 2004.

Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*. (Çev. B. Avunç), İstanbul: Homer Kitabevi.

Sear D. R. 1978.

Sear, D. R. (1978). *Greek Coins and Their Values*, Vol II Asia and North Africa. London: Seaby.

Sear D. R. 1979.

Sear, D. R. (1979). *Greek Coins and Their Values*, Vol I Europe. London: Seaby.

Spanos P. Z. 1975.

Spanos, P. Z. (1975). Der Aslantaş in Phrygien. *ZA* 65/1, 133–154.

Tabbernee W. 1997.

Tabbernee, W. (1997). *Montanist Inscriptions and Testimonia. Epigraphic Sources Illustrating the History of Montanism*. North American Patristic Society Patristic Monograph Series 16 Macon/Georgia: Mercer University Press.

Tan İ. 2023.

Tan, İ. (2023). *Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Hayvan Figürlü Sikkeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniv. Bursa.

Tokmak M. 2017.

Tokmak, M. (2017). *Frig Vadisi Kaya Anıtlarındaki Bozulma Türlerinin İklim İle İlişkisi: Midas Anıtı, Maltaş Anıtı, Küçük Yazılıkaya Anıtı, Aslankaya Anıtı, Yılankaya ve Aslantaş Anıtı, Bitmemiş Anıt*. Beau Bassin/Mauritius: LAMBERT Academic Publishing.

Tüfekçi Sivas T. 1997.

Tüfekçi Sivas, T. (1997). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. İstanbul.

Waelkens M. 1986.

Waelkens, M. (1986). *Die kleinasiatischen Türsteine, typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*. Mainz: Philipp von Zabern.

Wujewski T. 1991.

Wujewski, T. (1991). *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*. Poznań/Poland: Adam Mickiewicz University Press.